

Висновок

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Венцель Наталії Василівни «Нелінійність розвитку світ-системи в умовах суспільної транзитивності», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія»

Актуальність теми дисертації визначається тим, що у процесі розвитку світової системи протягом останніх десятиліть накопичився цілий комплекс проблем, які взаємопов'язані і взаємообумовлені потужними глобалізаційними процесами. Вони є результатом негативних проявів науково-технологічного прогресу і надшвидкого розвитку інформаційних складових глобалізації, що призвело до зростання нерівномірності і нелінійності розвитку не лише між окремими державами, а й цілими регіонами. Підвищення рівня нелінійності розвитку світ-системи зумовлює необхідність осмислення глобальних проблем і викликів, які постають перед людством: зростання соціально-економічної відсталості найменш розвинутих країн світу, посилення неконтрольованих міграційних потоків, загострення проявів екологічної кризи, активізації збройних конфліктів у різних регіонах планети.

При цьому поглиблення соціально-економічної відсталості країн периферії спричиняється не лише їх доіндустріальним, аграрним типом економіки, високим рівнем корупції, відсутністю громадянського суспільства, а й їх залежністю від зовнішніх ринків збуту і зовнішніх інвестицій. Проте допомога, яку отримують найменш розвинуті країни, супроводжується додатковими угодами, що нав'язують використання вигідних для кредиторів продуктів, товарів та технологій. Крім того країни-одержувачі повинні встановлювати економічні преференції зарубіжним компаніям, зменшуючи при цьому виробництво та споживання національної продукції, тим самим поглиблюючи соціально-економічну відсталість. Відтак значна частина фінансової допомоги не доходить до тих, хто її потребує, а осідає у корумпованих чиновників, контроль та покарання яких неможливі через недосконале національне законодавство та безконтрольність зі сторони держави. Це пов'язано з тим, що глобальні проблеми, з якими зіткнулися країни периферії світ-системи, не можуть бути вирішені на їх рівні, а потребують універсального осмислення і подолання.

Зростає загострення глобальної конкуренції на рівні світ-системи та проголошення четвертої промислової (індустріальної) революції, результатами якої є роботизація і діджиталізація різних сфер виробництва, розвиток нано- та біотехнологій, призвели до ще більшого поглиблення соціально-економічної прірви між розвинутими країнами (центром світ-системи) та країнами «третього і четвертого світу» (периферією). Водночас із соціально-економічними чинниками на нелінійність розвитку світ-системи все більший вплив мають соціально-політичні, світоглядно-релігійні та інші фактори, які досить часто є похідними від глобалізаційних процесів, що відбуваються у суспільстві, а саме екологічних катастроф, неконтрольованих міграційних процесів, військових конфліктів та терористичних актів. Все це у підсумку актуалізує необхідність вироблення нових підходів до пояснення причин, сутнісних особливостей та наслідків нелінійності розвитку світ-системи в умовах транзитивності сучасного соціуму.

Хоча проблематика впливу глобалізаційних процесів і проблем на розвиток як окремих країн світ-системи так і суспільства в цілому викликає постійний інтерес у філософів, соціологів, економістів, правознавців, питання впливу економічних, політичних, релігійних та інших чинників на нелінійність розвитку світ-системи розкрито недостатньо і потребує поглибленого соціально-філософського аналізу та осмислення. При цьому ідеї нелінійності розвитку різних соціокультурних спільнот і різних соціальних інституцій піднімаються у працях І. Гердера, Л. Гумільова, М. Данилевського, П. Сорокіна, А. Тойнбі, О. Шпенглера. Значний внесок у дослідження феномену нелінійності природних, а в підсумку і соціальних систем,

здійснили дослідження І. Пригожина, І. Стенгерс, Г. Хакена та ін. З часу становлення світ-системного аналізу в обговоренні та з'ясуванні особливостей та закономірностей розвитку людської цивілізації у розробці його теоретико-методологічних принципів брали участь І. Валлерстайн, Дж. Аррігі, Дж. Абу Лугод, Дж. Модельські, Ч. Тіллі, А. Франк, К. Чейз-Данн. Окремі методологічні аспекти світ-системної концепції викладені у працях українських науковців М. Бойченка, О. Гурбича, Н. Ковтун, М. Козловця, П. Кутуєва, О. Поліщук, В. Слюсара, О. Соколовського, В. Танчера, І. Утюж, М. Фесенка, О. Фісуна, які пов'язують кризу сучасного світоустрою з моделями ліберального і неоліберального економічного розвитку в умовах глобалізації, проблемами економічної відсталості та поширенням концепту суспільства масового споживання на рівні індивідуальної і суспільної свідомості.

Проте проблематика дослідження впливу бідності та відсталості різних країн на нелінійність розвитку світ-системи та визначення джерел та рушійних зростання соціально-економічної відсталості країн «третього і четвертого світу» в умовах транзитивності сучасного постіндустріального суспільства не стали предметом системного соціально-філософського аналізу.

Проблема впровадження досягнень Industry 4.0 в українському суспільному й економічному просторі ще не стала предметом системних досліджень, деякі її аспекти знайшли відображення у зарубіжній і вітчизняній науковій парадигмі. У дисертаційній роботі використано результати досліджень соціальних наслідків науково-технічного прогресу та його впливу на вирішення проблеми протистояння «центру-периферії», здійснені Е. Брінолсфссоном, І. Валлерстайном, Е. Макафі, Х. Маккіндером, Х. Ортегою-і-Гассетом, Е. Тоффлером, А. Туреном, С. Хокінгом, К. Швабом та ін. Натомість проблематиці визначення особливостей та перспектив науково-технічного розвитку в сучасному українському суспільстві присвячені дослідження М. Бойченка, В. Воронкової, А. Гальчинського, В. Гейця, Б. Данилишина, С. Дацюка, М. Згуровського, Н. Ілляшенко, С. Ілляшенка, П. Калити, Н. Ковтун, Н. Козловця, В. Лобаса, О. Поліщук, О. Сосніна, І. Утюж та ін.

Вивчення проблематики виявлення світоглядно-релігійних чинників у суспільному розвитку стали предметом наукових розвідок П. Бергера, Н. Білецької, З. Бжезинського, М. Вебера, Е. Дюркгайма, А. Тойнбі, Е. Троельча, С. Гантінгтона, Л. Гаррісона, О. Шпенглера та ін. Серед українських дослідників, які вивчають проблематику впливу релігії на розвиток глобалізованого суспільства, слід назвати Є. Дулумана, С. Здіорука, М. Іващенко, В. Єленського, К. Кислюка, Н. Ковтун, М. Козловця, А. Колодного, П. Кралюка, О. Кучера, О. Сагана В. Слюсара, О. Соколовського та ін.

Дослідженнями ролі міжнародних організацій та впливу політичних чинників на соціально-економічний розвиток займалися науковці, серед яких У. Бек, М. Бойченко, І. Валлерстайн, В. Гесць, Е. Гелнер, С. Дацюк, Г. Мюрдаль, Н. Ковтун, М. Козловець, В. Колосова, Р. Кохен, Г. Маркузе, Дж. Най, К. Поланьї, Дж. Розенау, П. Самуельсон, Ф. фон Хайек, С. Гантінгтон, Ф. Фукуяма та ін. Однак, у більшості наукових досліджень увага зосереджена на проблематиці тих світових процесів, які характеризують феномен глобалізації і поведінку міжнародних акторів в умовах глобалізації. Відтак актуальним залишається дослідження проблеми впливу міжнародних організацій та інституцій на нелінійність розвитку світ-системи внаслідок глобалізаційних процесів. Сучасний стан міжнародної політики безпеки країн світ-системи, який впливає на нелінійність розвитку, перебуває на периферії досліджень і вимагає суттєвого філософського осмислення, оскільки наукові праці, у яких вивчається вказана проблема, переважно присвячені аналізу реальних військових операцій і фокусуються на їх технічних аспектах.

Відтак тема дисертаційного дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки вироблення нових підходів до пояснення причин, сутнісних особливостей та наслідків нелінійності розвитку світ-системи в умовах транзитивності сучасного соціуму, проголошення четвертої промислової (індустріальної) революції, результатами якої є суцільна роботизація і діджиталізація, розвиток нано- та біотехнологій, які призводять до ще більшого поглиблення соціально-економічного розриву між центром світ-системи та периферією в сучасних умовах, має велике значення. Поряд із соціально-економічними чинниками актуалізується необхідність вивчення впливу на нелінійність розвитку світ-системи соціально-політичних, світоглядно-релігійних та інших факторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами й темами. Дисертація виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка «Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс» (НДР № 0111U000154), «Повсякденність інологічного як феномен життя сучасної людини: теоретичні, методологічні та практичні проблеми» (НДР № 0114V003873). Тема дисертації затверджена Вченою Радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 31 жовтня 2017 р.).

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів. Аналіз представленого до захисту наукового дослідження та публікацій свідчить про наукову обґрунтованість і достовірність викладених автором результатів. Дисертація має чітку і логічно вмотивовану структуру, яка визначається метою і завданнями, поставленими дисертантом, ретельно продумана, логічно побудована й складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, списку використаних джерел і додатків, у яких представлено хронологічну періодизацію наукових уявлень та досліджень про розвиток світу та статистичні дані міжнародних організацій, що стосуються дослідження нелінійності розвитку світ-системи, тощо. Наукові положення і висновки дисертації належним чином обґрунтовані. Достатньо глибоко простежено вплив соціально-економічних, соціально-політичних та світоглядно-релігійних чинників на нелінійність розвитку світ-системи в цілому й українського суспільства зокрема. Робота вирізняється великою змістовою насиченістю, глибиною аналізу важливих аспектів розвитку сучасної світ-системи, широкою джерельною базою, змістовними додатками. Зважаючи на це, можна констатувати, що достовірність отриманих висновків і обґрунтованість запропонованих рекомендацій визначається правильно обраними методологічними підходами, достатнім використанням наукового та емпіричного матеріалу. Кількість і якість використаних матеріалів, докладність їх аналізу створює передумови для забезпечення достатнього рівня достовірності дисертаційної роботи.

Ступінь новизни основних результатів дисертації. Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації Венцель Наталії Василівни полягає у тому, що: вперше встановлено залежність нелінійності розвитку та економічної відсталості країн периферії від низки факторів, зокрема: соціально-економічних, які пов'язані з економічним відставанням, застійною бідністю країн; соціально-політичних, які проявляються у політичному протистоянні, державній нестабільності, популізмі й демагогії, відволіканні значного фінансового ресурсу від вирішення соціально-економічних проблем; інституційних, які проявляються у поширенні корупції, неспроможності влади забезпечити сталий розвиток країни, що призводить до гальмування промислового та аграрного розвитку; енергетичних, які полягають у погіршенні умов добування енергоресурсів, сповільненні освоєння та споживання альтернативних енергоносіїв, нарощуванні їх дефіциту, залежності відсталих країн від країн, що володіють такими ресурсами; демографічних, які втілюються у неконтрольованій міграції, надмірній урбанізації, постійному зростанні чисельності населення, його старінні; екологічних, які пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, виснаженням земельних та водних ресурсів, що призводить до

погіршення умов проживання значної частини населення. Доведено, що перехід України з категорії країн периферії до країн з домінуванням ознак постіндустріального суспільства перебуває у площині актуалізації необхідності здійснення кардинальних структурних змін в соціально-економічній сфері, системах науки і освіти, розбудови громадянського суспільства, які мають забезпечити поступальний цивілізаційний розвиток українського суспільства.

У дисертаційному дослідженні доведено, що можливість такого переходу залежить від здатності створювати новітні технології та можливості адаптуватися до вимог Industry 4.0, що відкриє перспективи для якісно нового розвитку сфери послуг в освітній, медичній, соціальній галузях, а відтак і для подолання безробіття і бідності, поліпшення рівня життя населення в процесі входження до четвертої індустріальної революції. Подальшого розвитку набули ідеї взаємозв'язку і впливу релігійних чинників, як важливих чинників в умовах суспільної транзитивності, на нелінійність розвитку країн світ-системи.

Дисертаційна робота базується на ґрунтовній джерельній базі. Більше ста позицій списку літератури написані англійською мовою, багато з них введені у вітчизняний науковий обіг вперше. У першому розділі дисертанткою обґрунтовано теоретичні засади дослідження нелінійності розвитку світу та суспільства, які включають взаємодію суспільства як загального і його частин. У змісті розділу окреслено концептуальні підходи та періодизацію наукових уявлень та досліджень у площині розуміння нелінійності розвитку соціальних систем. Концептуалізація соціально-філософських підходів до розуміння ролі нелінійності у розвитку суспільних процесів відображена у Додатку 1 дисертаційного дослідження.

У підрозділі 2.1 Наталія Венцель здійснила аналіз впливу результатів четвертої промислової (індустріальної) революції на нелінійність розвитку сучасної глобальної світ-системи у площині трансформації економічної, політичної, релігійної сфер соціального буття. Встановлено, що активне впровадження досягнень четвертої промислової революції має не лише позитивні наслідки, а й негативні, оскільки швидке введення роботизації, автоматизації, діджиталізації, нано- та біотехнологій в умовах ринкової економіки закономірно зумовлює економічні, соціальні, особистісні втрати не лише у країнах периферії, а й у країнах центру світ-системи. Натомість у підрозділі 3.1 доведено, що, окрім агресії Росії, незрілості демократичних засад державного устрою, відсутності правової держави, ключовим чинником зростання нелінійності розвитку українського соціуму є пришвидшений перехід до впровадження механізмів четвертої індустріальної революції.

Поряд з цим у підрозділі 3.2 дисертаційної роботи дисертанткою поглиблено розуміння того, що українське суспільство й українська держава, прагнучи до змін не лише в економічній, а й соціальній, політичній сфері, має стати незалежним суб'єктом міжнародних відносин. При цьому важливою залишається їх орієнтація на зв'язки із країнами центру світ-системи, які можуть сприяти пришвидшеній модернізації та ефективній адаптації в умовах як Industry 4.0, так і нової геополітичної реальності.

Практична цінність результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження Венцель Наталії на тему «Нелінійність розвитку світ-системи в умовах суспільної транзитивності» мають теоретичну та практичну цінність і можуть використовуватися під час підготовки довідників, курсів лекцій, навчальних посібників для розширення змісту гуманітарних та поведінкових навчальних дисциплін «Філософія», «Соціальна філософія», «Філософія історії», «Політологія», «Соціологія», «Економіка» і спеціалізованих курсів «Глобалізація та глобалізаційні процеси». Висновки та результати дослідження можуть бути використанні у формуванні концепції реформ у галузі економіки, політики, міжнародних відносин,

науки й освіти. Матеріали дисертації можуть бути враховані у програмах навчання та підвищення кваліфікації: державних службовців та працівників органів місцевого самоврядування, які здійснюють впровадження реформ в Україні та модернізацію системи публічного управління; педагогічних та науково-педагогічних працівників, які викладають різні навчальні дисципліни та курси, зокрема, філософію науки.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження викладені у 25 публікаціях, серед яких: 7 статей, надрукованих у фахових виданнях, затверджених МОН України, 2 статті в іноземних наукових виданнях, 1 стаття в міжнародній колективній монографії, 15 статей та матеріалів виступів на наукових конференціях.

Апробація основних результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях та методологічних семінарах кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка та кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради. Поряд з цим основні ідеї та результати дисертаційної роботи викладені у доповідях і тезах автора на міжнародних та всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, зокрема: V Міжнародній науково-практичній конференції «Гендер. Екологія. Здоров'я» (м. Харків, 2017); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2017» (м. Київ, 2017); Третій Міжнародній мультидисциплінарній конференції «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 2017); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Глобалізований світ: випробування людського буття» (м. Житомир, 2017); XII Міжнародній науково-практичній конференції «Релігія і суспільство» (м. Могильов, 2018); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (м. Бердянськ, 2018); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освіта і наука: філософські, історичні та соціальні засади» (м. Харків, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми формування громадянського суспільства в Україні» (м. Дніпро, 2018); IV Міжвузівській науково-теоретичній конференції молодих науковців «Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення» (м. Житомир, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання суспільних наук; наукові дискусії» (м. Київ, 2019), Всеукраїнській конференції «Постать Бориса Тена в інтелектуальному дискурсі» (м. Житомир, 2019), V Міжвузівській науково-теоретичній конференції молодих науковців «Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення» (м. Житомир, 2019), III Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Людина у світі духовної культури» (м. Рівне, 2019), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова «Екзистенціальна суперечливість сучасної людини: альтруїзм, егоїзм, нарцизм» (м. Київ, 2019), VII Міжнародній науково-практичній конференції кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова і лабораторії метаантропологічних досліджень «Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики. Підхід філософської антропології як метаантропології» (м. Київ, 2020), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині)» (м. Запоріжжя, 2020), Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти» (м. Львів, 2020), Регіональній науково-практичній інтернет-конференції «Безперервний професійний розвиток педагогічних працівників Нової української школи в умовах післядипломної освіти регіону» (м. Житомир, 2020), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині)» (м. Запоріжжя, 2021).

Оцінка структури дисертації, її мови та стилю викладення. Дисертацію написано чіткою мовою, структура дисертації відповідає логіці здійсненого авторкою дослідження. Матеріал дисертації викладено у логічній послідовності та доступний для сприйняття. Зміст, структура, оформлення та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня

доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167). Стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності. Дисертаційну роботу було перевірено з допомогою веб-ресурсу Unicheck у Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Результати перевірки показали наявність 4,3 % запозичень (довідка № 830/01 від 17.06.2021 р.).

Висновок. На підставі розгляду дисертації, наукових публікацій, у яких висвітлено основні результати наукового дослідження, а також враховуючи результати фахового семінару (18.06.202, протокол № 1), вважаємо, що:

1. Дисертація Венцель Наталії Василівни «Нелінійність розвитку світ-системи в умовах суспільної транзитивності» відповідає спеціальності 033 «Філософія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

2. Венцель Наталією Василівною опубліковано за темою дисертації 25 наукових праць, з них 9 розкривають основний зміст дисертації, відображають наукову новизну отриманих результатів і відповідають вимогам пп.9, 11, 12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167).

3. Дисертація Венцель Наталії Василівни «Нелінійність розвитку світ-системи в умовах суспільної транзитивності», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», Постанови Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» і рекомендується для подання до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Рецензент:

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії та
політології Житомирського державного
університету
імені Івана Франка

Вадим СЛЮСАР

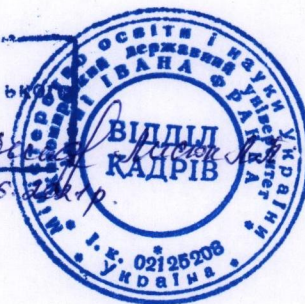
Рецензент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та
політології Житомирського державного
університету
імені Івана Франка

Олена ПОЛЩУК

Висновок рецензентів
підтримую
д. філос. н., доц.
професор кафедри філософії
та політології Житомирського
державного університету
імені Івана Франка

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів Житомирського державного університету
імені Івана ФРАНКА

18.06.2021 р.

Олена Соколовська